

Samtids- arkitekturen i fara

Fredric Bedoire

Det är ingen ny tanke att värna om god arkitektur som hör till ens samtid. Ändå råder en utbredd föreställning om att man måste ha ett längre tidsperspektiv för att värdera vad som kommer att stå sig för framtiden. Det är naturligtvis en felaktig tanke att tro att man inte kan urskilja ny arkitektur av hög kvalitet. Erfarenheten visar att det är ofta just de byggnadsverk och miljöer som uppmärksammas i sin samtid som också blir de bestående minnesmärkena. Det handlar om kvalitet, och det är något som står över tid och rum.

Övervägande delen av verkliga highlights uppmärksammas redan från början. När man läser pionjären bland författare i svensk arkitekturhistoria Christoffer Eichhorn i hans tillägg till Wilhelm Lübkes europeiska arkitekturhistoria 1871 finner man att hans urval i mycket överensstämmer med

det som vi noterar idag, och det gäller till stor del även det som han väljer ut i sin samtid. Givetvis har kultursynen ändrats. Vardagslivets byggnader ingår inte i Eichhorns behandling av ämnet.

Den franska lagstiftning om *Monuments Historiques* som infördes 1913 innehöll två betydelsefulla skillnader från allt som reglerats tidigare om skyddsvärda byggnader. Det ena är att den avsåg byggnader av både *historiskt* och *konstnärligt* värde, det andra att den gällde även nya byggnadsverk. Denna attityd till minnesvärd anammades framsynt av Sigurd Curman när han ledde arbetet med lagstiftningen om statliga byggnadsminnesmärken som trädde i kraft 1920. Där anfördes att skyddet även kunde gälla byggnader av stort konstnärligt värde och utan någon tidsgräns. Som en följd av denna lagstiftning kunde en nybyggnad som Ragnar Östbergs Patentverk vid Valhallavägen i Stockholm omfattas av skyddsbestämmelser.

Synsättet förutsatte att denna del av ärendehantering sköttes av arkitekter anställda inom den beslutande myndigheten, i detta fall den statliga Byggnadsstyrelsen. Så fort antikvarierna tog över hela initiativet blev det historiska perspektivet satt i centrum, och när en byggnadsminneslag tillkom för byggnader i enskild ägo, sades uttryckligen att de skulle vara synnerligen märkliga byggnader från en svunnen tid. I regel såg man hundra år som lämplig tidsgräns.

Gävlegatan 18, kv. Blästern 14, Stockholm. Foto: Fredric Bedoire.

Artikeln koncentreras på samtidsarkitekturen och går inte in på behandlingen av Lewerentz magasinshus på gården, som Alenius anslutit till. I hans genomförda förslag för fastighetens olika byggnader ingick stor hänsyn till detta gårdshus, vilket nu behandlas på lika förödande sätt med balkonger som det nya kontorshuset.

Problemet är inte enkelt. Under senare år har verkligen nya byggnadsverk omfattats av sitt lands byggnadsminneslag. Också detta leder till kritik, så som när de boende i ett några år gammalt bostadshus i Bordeaux av Rem Koolhaas inte kan utföra för dem nödvändiga inre förändringar på grund av att byggnaden klassats som *Monument Historique*. Inte minst arkitekten själv har opponerat sig.

Detta resonemang har hög aktualitet idag. Samtidsarkitekturen befinner sig i ett ingenmansland. Antikvarierna befattar sig ogärna med de senaste årtiondenas arkitektur och har heller inte redskap att värdera den. Det är annars de som i egenskap av remissinstans till byggnadsnämnderna som har möjlighet att hindra oönskade förändringar och tillägg. Och byggnadsnämndens tjänstemän följer den byråkratiska tågordningen och har knappast några möjligheter att påpeka annat än vad som gäller enligt en inskränkt tolkning av byggnadslagen. De kan inte ens hävda de krav på varsamhet och hänsyn till befintliga estetiska värden som finns inskrivna i plan- och bygglag. Tjänstemännen är alltför hårt styrda av politikernas bundenhet till byggherrarnas privatekonomiska krav i en nyliberal tid när kapitalismen är mer påträngande än den var under 1800-talet. Då hade stadsarkitekten auktoritet att styra byggnadsfrågorna på ett helt annat sätt än idag. Problemet har sin största giltighet i huvudstaden.

EXEMPLET GÄVLEGATAN 18 – KV. BLÄSTERN 14

På gården till Sigurd Lewerentz anläggning för Svenska Philips i Norra Stationsområdet i Stockholm uppförde fastighetsbolaget Arcona i samarbete med Reinhold Gustavsson 1989-91 ett kontorshus efter inbjudet parallellupplägg. Ambitionerna var höga, arkitekten Ragnar Uppman var med i juryn och man valde ett förslag som ägde stora

arkitektoniska kvaliteter och samtidigt tog stor hänsyn till den befintliga bebyggelsen. Det vinnande förslaget var utfört av kontoret Alenius, Silfverhielm, Ålund med Stefan Alenius som ansvarig.

Det nio våningar höga kontorshusets rundade fasad är en förvrängning av det italienska renässanspalatset med perspektivistisk verkan, kraftigt utskjutande takfall och en överstor portal, vars omfattning i marmor synes vara på väg att falla i bitar. Som helhet är det en stark komposition, som fullföljdes av en markbehandling, utförd av den framstående landskapsarkitekten Sven-Olov Nyberg.

Hur ska man tolka en så speciell arkitektur som den vi möter på gården till Gävlegatan 18? Det ovanliga är att den är en direkt fysisk överföring av en analys av tidssituationen kring 1990 när byggnadsverksamheten kollapsade tillsammans med finansvärlden. Parallellen är tydlig med det sena 1500-talets turbulens så som den tog sig uttryck i tidens italienska manierism. Stefan Alenius har tillsammans med sina kolleger i en rad utställningar och skrifter analyserat 1500-talets arkitekturuttryck utifrån jämförelsen med hans samtid. Sin utgångspunkt har han från samarbetet med Peter Celsing som var föregångare i postmodernismens motsägelsefulla och berättande formspråk. Det är sällsynt i vår samtidsarkitektur med en så nära korrelation mellan arkitekturteori och förverkligad byggnad.

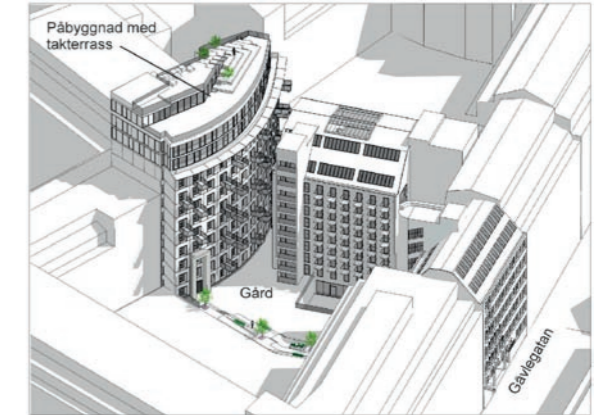
Alenius kontorshus blev omedelbart uppmärksammat i fackpressen, bland annat med flera sidor i tidskriften *Arkitektur*, och intresse visades också från utlandet. I en ny upplaga av boken *Stockholms Byggnader 2012* presenterades huset med en helsidesbild. Det var samtidigt som en ny ägare, General Electric Capitals, började tänka på att skapa större räntabilitet på sin fastighet.

Staden såg gärna nya bostäder i stadsdelen, Stadsmuseet hade inte klassificerat byggnaden och satte sig inte emot förändringar och det är ingen hemlighet att ägaren hade förre stadsarkitekten Per Kallstenius som rådgivare och dessutom stöd hos Skönhetsrådets sekreterare Martin Rörby. Med andra ord: det fanns ingen anledning till oro att få igenom projektet. Arkitektuppdraget accepterades av det renommierade kontoret AIX.

Med ambitionen att restaurera och rekonstruera Lewerentz gatuhus tyckte man sig ha rätt att göra större förändringar på gårdshuset. Tillåter man bostadsbebyggelse, tillåter man balkonger. Det i och för sig skickliga AIX med Mikael Uppling ritade sådana och två takvåningar och en terrassvåning. Att Stefan Alenius fasad förvanskades fick man smälta.

I augusti-september 2013 var detaljplanen offentligt utställd. I texten var man mycket kortfattad och snål om värdena av Alenius kontorshus, varför jag lade ut en kritisk granskning på Facebook den 27 augusti. Ägaren bjöd in till en presentation av projektet på Byggnadsföreningen den 20 september med Martin Rörby som ordförande. Till skillnad från i texten till planförslaget uttryckte man sig nu påtagligt positivt om huset från det sena 1980-talet och förespeglade en omarbetning av förslaget. Det var ett spel för gallerierna, men lyckades få mig att avvakta med mer kritiskt inlägg i debatten.

I remissomgången accepterade Skönhetsrådet bostadsändamålet (och balkongerna) och påbyggnad med den lite märkliga formuleringen att man önskade "en mer genomarbetad form som t o m skulle kunna förstärka byggnadens arkitektoniska kvaliteter". Ledamoten Fredrik von Feilitzen reserverade sig och uttryckte sig än mer tydligt avstyrkande i ett yttrande från Samfundet Sankt

Gävlegatan 18, kv. Blästern 14, Stockholm

Förslag till ombyggnad, bostadsalternativ. Stockholms stad, Stadsbyggnadskontoret, samrådshandlingar augusti 2013.

Erik som han författade tillsammans med ordföranden Monica Andersson. Också jag formulerade en inlägga med bestämt innehåll.

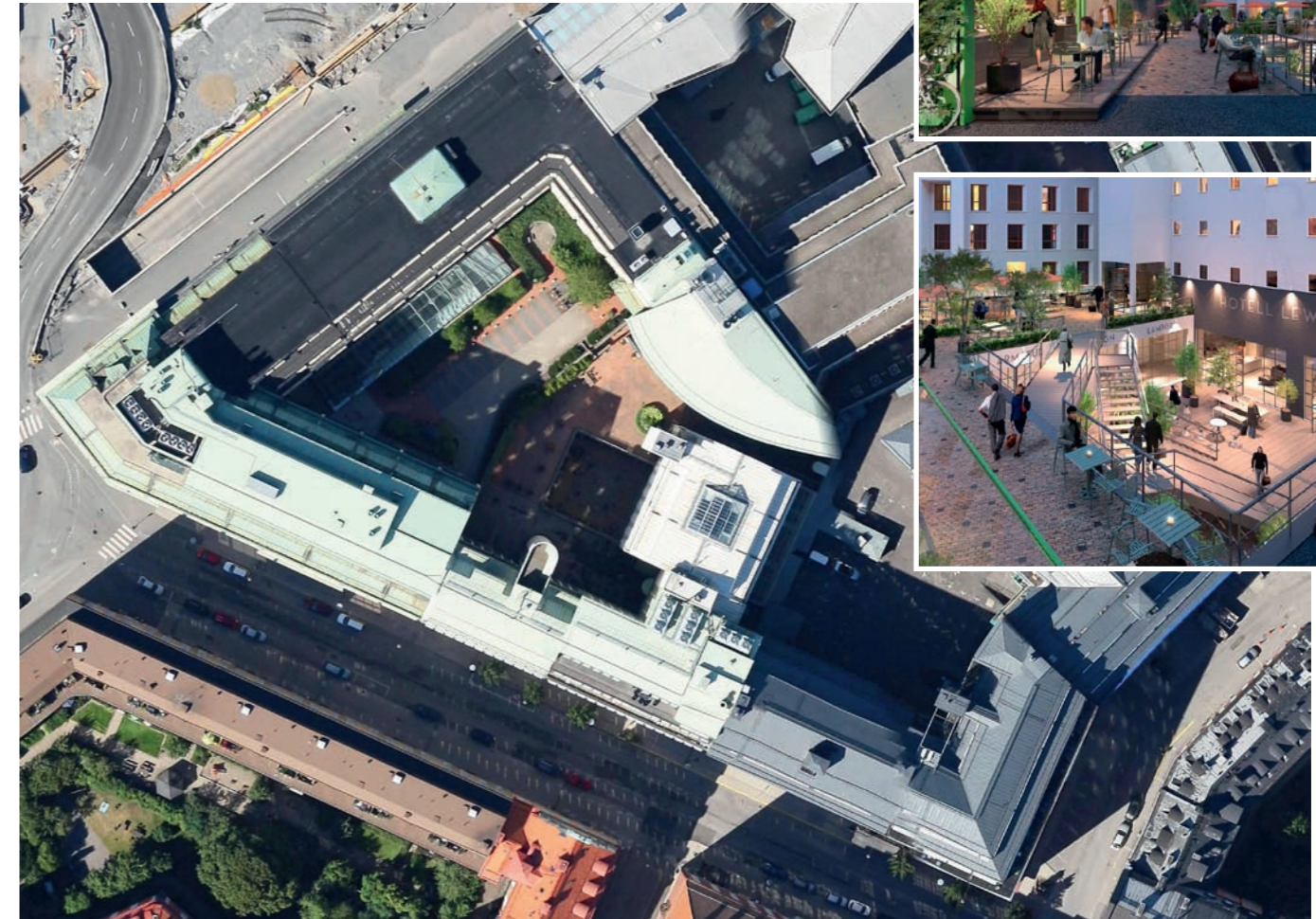
Ingenting hände på nästan två år, fram till månadsskiftet juni-juli 2015, när detaljplanen i stort sett oförändrat skick ställdes ut igen. En ny ägare, AB Kungsleden, har fullföljt planerna för bostadsfunktionen i gårdshuset, AIX har fortfarande ritat balkonger och påbyggnad. En anmärkning säger att det finns möjlighet att bygga om gårdshuset till hotell, men det är bostadsfunktionen som AB Kungsleden önskar få fastställd. Att texten till planärendet nu efter remissomgången ger en rätt hygglig beskrivning av kontorshusets arkitektoniska värde påverkar inte förslagets utformning. På grund av semestertider inkommer inga kritiska synpunkter utom av undertecknad, som till och med bifogar en kopia av sidan om huset ur layouten till sin bok om den svenska arkitekturens historia, som är under utgivning.

Ingenting hjälper. Byggnadsnämnden har inte antagit planen, men allt tyder på att den går igenom. Eller som handläggaren på Stadsbyggnadskontoret säger: "Har planarbetet inletts under förutsättning av bostäder så rullar det på. Och bostäder betyder balkonger." Hela samrådsprocessen har varit skendemokrati. Stadsmuseet som är Stadsbyggnadskontorets remisskontakt har inte satt sig emot planen. Att självt hänvisa till byggnadslagens varsamhetskrav har inte Stadsbyggnadskontoret kraft att göra. Byggherren har den oinskränkta makten. Och det är på honom, Kungsleden AB, som det yttersta ansvaret nu vilar.

Konklusionen är att vårt samhälle inte kan tillgodose ens lågt ställda krav på att respektera samtidsarkitektur av riktigt hög klass. Det är inga orimliga krav som ställs. Kritiken accepterar

en inre ombyggnad och kanske någon diskret, från marknivån osynlig påbyggnad, men inte en förvanskning av den genomarbetade fasaden med balkonger och inte med en förändring av byggnadens synliga volym.

Grundfelet ligger hos den grupp som understött förslaget från början, Stadsmuseets uraktlåtenhet samt handfallenhet för kapitalet hos stadens politiker. Nu återstår att fastighetsägaren inser sitt ansvar och drar tillbaka kraven på bostadslägenheter som "kräver" balkong. Från kommunen kan man tydligen inte vänta sig något. ■

Gävlegatan 18, kv. Blästern 14, Stockholm

Flygbild, befintligt utseende. © BLOM/Lantmäteriet

Förslag till ombyggnad, hotellalternativ. Stockholms stad, Stadsbyggnadskontoret, samrådshandlingar maj 2015.